

พันธูกรรม มรดกแห่งชีวิต
บรรยายโดยอาจารย์โจน จันได
บรรยายในห้องอบรมวิชาของแผ่นดิน ในงานมหกรรม “อนุรักษ์พันธูกรรมพืช อนุรักษ์ทรัพยากรไทย”
วันศุกร์ที่ ๕ เมษายน ๒๕๖๒

“ วิกฤติที่ใหญ่ที่สุดในปัจจุบัน คือ วิกฤติเมล็ดพันธุ์ ”

ความสำคัญของการเก็บเมล็ดพันธุ์ และความมั่นคงทางอาหาร

“เมล็ดพันธุ์คืออาหาร อาหารคือชีวิต ไม่มีอาหารก็ไม่มีชีวิต เมล็ดพันธุ์จึงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต อย่างแยกกันไม่ได้ หากเมล็ดพันธุ์หายไป ชีวิตเราก็จะแย่งลง” สอนพันพรรณ ศูนย์เรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง และศูนย์เมล็ดพันธุ์ คือแนวทางการพัฒนาเมล็ดพันธุ์ที่เกษตรกรสามารถศึกษา เรียนรู้ และพัฒนาได้ด้วยตนเอง โดยผลของการพัฒนาด้วยวิธีการที่ไม่พึ่งพาการตัดแปลงพันธุกรรม ทำให้เกิดความหลากหลายของสายพันธุ์ เนื่องจากแต่ละคนพัฒนาเมล็ดพันธุ์ออกมาได้แตกต่างกัน และปัจจุบันเมล็ดพันธุ์ก็มีราคาสูงมาก การมีเมล็ดพันธุ์จึงช่วยลดต้นทุนได้มหาศาล

“พืชแต่ละพันธุ์จะมีการทนทานโรคระบาด ฝนแล้ง สภาพอากาศอื่น ๆ ที่แตกต่างกันออกไป แต่เมื่อนั้นพัฒนาเพียงแค่อายุพันธุ์เดียว เมื่อเผชิญกับวิกฤตอะไรสักอย่างก็จะจบ ความมั่นคงก็จะลดน้อยลง เมล็ดพันธุ์เป็นความมั่นคงของทุกชีวิตบนโลกใบนี้ทุกอย่างอยู่ได้ด้วย ความหลากหลายของสรรพสิ่ง ทุกอย่างเชื่อมโยงกันหมด วันนี้ชีวิตเรากลับไม่ใช่ของเรา แต่เป็นของบริษัทไม่กี่บริษัท เราได้กินพืชพันธุ์อาหารเพียงไม่กี่พันธุ์เพราะบริษัทเป็นเจ้าของพันธุ์เหล่านั้น ซึ่งไม่ได้พัฒนามาเพื่อคนกิน แต่เพื่อยึดครองตลาดเป็นหลัก”

ทำไมต้องเก็บเมล็ดพันธุ์

การผูกขาดของเมล็ดพันธุ์โดยภาคอุตสาหกรรม ทำให้เราจำเป็นต้องจ่ายเงินเพื่อซื้อเมล็ดพันธุ์ทั้งที่เมล็ดพืชคือของขวัญจากธรรมชาติที่เราทุกคนควรมีสติที่จะปลูกและขยายพันธุ์ ไม่ใช่ถูกจำกัดเป็นเพียงสมบัติของบริษัทใดบริษัทหนึ่ง การผูกขาดเมล็ดพันธุ์เช่นนี้คือลักษณะที่ปรากฏอยู่ในเมล็ดพันธุ์พืชจีเอ็มโอ ในขณะที่อุตสาหกรรมจีเอ็มโอกำลังสร้างมายาคติว่าพืชจีเอ็มโอ คือทางออกของเกษตรกรโลก แต่ที่จริงแล้วคำลวงนี้กลับเป็นสิ่งที่คุกคามและทำลายความมั่นคงและหลากหลายของพืชพรรณอาหารของไทย ทางออกที่แท้จริงคือเกษตรกรเชิงนิเวศที่เป็นภูมิปัญญาไทยแท้ดั้งเดิมของเราที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายของพืชพรรณ และการปลูกเพื่อเป็นอาหารไม่ใช่เพื่อป้อนระบบอุตสาหกรรมหลังการเก็บเกี่ยว เกษตรกรจะทำการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่ดีที่สุด เพื่อนำมาเพาะปลูกในฤดูกาลถัดไป วิธีการเช่นนี้เองที่ทำให้ประเทศไทยมีสายพันธุ์พืชชั้นดีจำนวนมาก การคัดเลือกและเก็บเมล็ดพันธุ์ด้วยวิธีนี้คือแนวทางที่คุณโจน จันได พยายามถ่ายทอดให้กับผู้สนใจเพื่อรักษาความมั่นคงทางอาหารให้กับคนรุ่นต่อไป

วิกฤติที่ใหญ่ที่สุดในปัจจุบันคือ “วิกฤติเมล็ดพันธุ์” เป็นวิกฤติที่คนรู้สึกถึงเรื่องนี้น้อยที่สุด เพราะคนส่วนมากถูกตัดขาดจากอาหารที่เรากิน “เมล็ดพันธุ์สูญหายไปจากโลกทุกวัน และจะไม่กลับมาอีก” แค่ ๑๐๐ กว่าปีที่ผ่านมา เราสูญเสียพืชพรรณต่าง ๆ ที่เราเคยกินไปถึง ๙๔ เปอร์เซ็นต์ วันนี้เราจึงกินอาหารน้อยชนิดเมื่อเปรียบเทียบกับ ๕๐ ปีที่แล้ว หลายท่านเคยกินผักเกือบ ๑๐๐ ชนิดต่อปี แต่ทุกวันนี้คนส่วนมากกินผักประมาณ ๕-๖ ชนิดต่อปี บางคนแทบไม่ได้กินผักเลยก็มี

การพัฒนาพันธุ์ในปัจจุบันเป็นการพัฒนาเพื่อผูกขาดอาหารโลก ไม่ได้พัฒนาเพื่อให้คนมีอาหารที่ดีกิน จะเห็นได้ว่าพืชพรรณต่าง ๆ ไม่ได้ถูกพัฒนาให้รสชาติดีขึ้น ทั้งที่ทุกคนอยากกินอาหารอร่อย พวกเขาพัฒนาพันธุ์ให้ได้ผลผลิตสูงในเวลาอันสั้น รสชาติแย่ลง และอ่อนแอ อยู่เองไม่ได้ต้องอาศัยเคมี ฮอริโมน และการดูแลมากกว่าพืชธรรมดา แกรมเมล็ดพันธุ์ยังเอาไปปลูกต่อไม่ได้ ต้องซื้อใหม่ทุกครั้งที่จะปลูก บางพันธุ์ถูกทำให้เป็นหมันบ้าง ไม่มีเมล็ดบ้าง และทุกวันนี้ธุรกิจเกษตรเคมีเหล่านี้ได้ใช้เงินมหาศาลผลักดันให้รัฐบาลออกกฎหมายเพื่อการผูกขาดเมล็ดพันธุ์

เมล็ดพันธุ์ มรดกแห่งชีวิต ไม่ควรเป็นลิขสิทธิ์ของอุตสาหกรรม

คุณโจน จันโต กล่าวไว้ว่า “การยึดครองอาหารอย่างเดียว คือการยึดครองโลกได้ทั้งโลก” นั้นหมายความว่าข้าวทุกคำที่ป้อนเข้าปาก ต้องจ่ายเงินให้กับบริษัททั้งหมด การถูกผูกขาดทางเมล็ดพันธุ์และการถูกตัดขาดความเชื่อมโยงระหว่างผู้บริโภคและผู้ปลูกนั้นถือเป็นวิกฤติของธรรมชาติ การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์คือการส่งต่อมรดกชีวิตที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก มะม่วงน้่อร่อย เก็บเมล็ดไว้ปลูกต่อให้ลูกหลานกิน นี่คือการส่งต่อมรดกชีวิต เมื่อคนปลูกไม่รู้จักรักกับคนกิน ความใส่ใจในการปลูกอย่างปลอดภัยก็จะขาดหายไปเช่นกัน เราต้องรวมตัวกัน เชื่อมต่อกันให้ได้ระหว่างคนปลูกและคนกิน และสิ่งสำคัญของการรู้ที่มาของอาหารและกระบวนการตลอดห่วงโซ่การผลิต คือการดูแลสุขภาพของเราเอง เพราะสิ่งมีชีวิตทุกชนิดจะดำรงอยู่ได้ต้องพึ่งพาอาหารเป็นปัจจัยสำคัญ

ปัจจุบันนี้ภาครัฐไม่ได้ส่งเสริมสนับสนุนเกษตรกรรวมเชิงนิเวศเท่าที่ควร แต่กลับสนับสนุนการใช้สารเคมี ดังเช่นกรณีที่ปุ๋ยเคมีไม่ต้องจ่ายภาษี มีการตัดป่ามากขึ้นเพื่อทำพื้นที่ทางการเกษตร แต่เกษตรกรที่เพาะปลูกเชิงนิเวศไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภาครัฐ ทางออกที่เป็นความหวังของประเทศไทยที่แท้จริงคือพันธุ์พืชอันหลากหลายของเรา ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์คือเทคโนโลยีที่ดีที่สุดของไทย

เก็บเมล็ดพันธุ์เพื่อความมั่นคงทางอาหาร

หลายคนอาจจะจดจำภาพของโจน จันโต จากกระแสการทำบ้านดินในยุคหนึ่งของเมืองไทย แต่ความสนใจอันดับหนึ่งของเขาคือการเก็บเมล็ดพันธุ์ ที่พันพรรณจึงมีศูนย์เก็บเมล็ดพันธุ์ที่ปลูกและเก็บเมล็ดพันธุ์ด้วยตัวเอง และยังส่งเมล็ดพันธุ์เหล่านี้ให้กับผู้ที่เขียนจดหมายเข้ามาขอแบบฟรี ๆ งานหลักของที่นี่เป็นการปลูก เก็บเกี่ยว และเก็บเมล็ดพันธุ์ ทำซ้ำอย่างนี้ไปทุกฤดูกาล ซึ่งสิ่งที่พวกเขาปลูกและเก็บกันนั้นก็ต้องเป็นพืชพรรณที่คนในสวนอยากกินด้วยเช่นกัน เมื่อพวกเขาปลูกและสร้างอาหารเองได้ จึงไม่แปลกใจที่อาหารการกินของทีศูนย์จะรสชาติดีเป็นพิเศษ และเขายังเชื่อว่าวิธีหนึ่งที่คนเราจะพึ่งตนเองได้ คือเราต้องสร้างอาหารได้ด้วยตัวเอง

การเก็บเมล็ดพันธุ์ คือการเก็บเอาเมล็ดพันธุ์แท้จากดอกหรือผลของพืชชนิดนั้นๆ มาเก็บไว้เพื่อเพาะพันธุ์ต่อไปในอนาคตต่อไป จะรู้ได้ไงว่าพันธุ์ไหนแท้ไม่แท้ก็ต้องมีการปลูกเพื่อทดลองและทำการจดบันทึกเพื่อจะได้รู้ว่าตอนนี้ปลูกปีรุ่นที่เท่าไรแล้ว เมล็ดพันธุ์ที่ไม่แท้สามารถทำให้เป็นเมล็ดพันธุ์แท้ได้แต่ต้องผ่านการปลูกและเก็บเมล็ดพันธุ์ไปเรื่อยๆ ถึง ๗ รอบ ถึงจะได้พันธุ์ตามที่ต้องการ

ต่างพันธุ์ ต่างวิธีการ

เมล็ดมะละกอ คือชนิด “เมล็ดแบบเปียกเมือก” เป็นเมล็ดชนิดที่มีเจลเคลือบอยู่ วิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์แบบนี้ ถ้าขยำเมือกออกที่ละเมล็ดจะเสียเวลามาก เทคนิคที่ทำให้เก็บได้ง่ายขึ้นคือ เอาเมล็ดไปแช่น้ำไว้ประมาณ ๒ สัปดาห์ แช่ให้เน่าเพื่อให้เจลมันอ่อนง่ายขึ้น แต่ถ้าเราขูดเมล็ดออกมาทิ้งไว้ รอให้แห้ง จะไม่สามารถเก็บไว้นาน ๆ ได้ และทำให้เมล็ดขึ้นราได้ง่าย หลักการเก็บเมล็ดพันธุ์ที่สำคัญคือต้องสะอาด หลังจากแช่น้ำแล้วต้องเอามาล้างให้สะอาด แล้วเอาไปตากให้แห้งในวันแดดดี ๆ สัก ๓ วัน เมื่อแห้งสนิทแล้วก็ค่อยเอามาใส่ในถุงพลาสติก และใส่ซองกันชื้นเพื่อป้องกันเชื้อรา

ส่วน **แตงไร** เรียกว่า “เมล็ดเปียก” เพราะเมล็ดจะเปียกน้ำที่อยู่ข้างในผล แต่ไม่มีเมือกมาหุ้มไว้เหมือนมะละกอ เมื่อผ่าแล้วจะเห็นเมล็ดได้ทันที วิธีการเก็บเมล็ดเปียกเราจะล้างน้ำแล้วตากเลย ไม่ต้องแช่น้ำทิ้งไว้ แต่ถ้าผลมีขนาดเล็กและต้องเก็บเยอะ เช่น พริก สามารถเอาไปใส่เครื่องปั่นแล้วปั่นเบา ๆ ได้เลย กดปั่นแล้วหยุดสลับกันไปเรื่อย ๆ แต่อย่าปั่นแรงเกินไป ปั่นเสร็จแล้วก็เอาไปล้างน้ำ ร่อนน้ำเพื่อกรองเมล็ดที่ไม่สมบูรณ์ออก แล้วก็เอาไปตาก แต่ควรตากในช่วงเวลาที่แดดไม่ร้อนจัด เช่น แดดช่วงเช้าถึงสาย ๆ หรือแดดบ่ายแก่ ๆ ถึงเย็น หลังจากแห้งแล้วก็ค่อยคัดแยกเมล็ดที่แตกออกอีกรอบ

นอกจากนี้ยังมี “เมล็ดแห้ง” ที่เราสามารถเก็บแห้ง ๆ จากต้นได้เลยโดยไม่ต้องล้างน้ำ เมื่อเก็บมาแล้วต้องร่อนทำความสะอาด เมื่อแน่ใจว่ามันแห้งดีแล้วก็ค่อยใส่ในถุง แล้วเก็บไว้ในตู้เย็น รอปลูกในฤดูกาลถัดไป

ซึ่งเมล็ดแต่ละอย่างก็มีอายุขัยไม่เท่ากัน เมื่อเราเก็บไปแล้วก็ต้องเอาออกมาปลูกตามฤดูกาล ทุกวันนี้เมล็ดพันธุ์ในท้องตลาดราคาสูงมากถึงกิโลกรัมละหมื่นบาท คนที่ต้องแบกรับภาระนี้ไม่ใช่ใคร แต่เป็นชาวสวนชาวไร่ ที่ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์เหล่านี้มาปลูก ถ้าหากพวกเขาเรียนรู้ที่จะเก็บด้วยตัวเองได้ก็จะช่วยลดภาระได้มาก ไม่ใช่แค่ได้พันธุ์แท้ แต่ยังได้ผลผลิตที่ดี รสชาติดี และดีกับสุขภาพของคนกินอีกด้วย “ความหลากหลายทางพันธุกรรมคือ ความมั่นคงของชีวิต แต่ละพันธุ์มีความแตกต่างกัน บางพันธุ์ทนแล้งเก่ง บางพันธุ์ทนโรคระบาดได้ บางพันธุ์ทนน้ำท่วมได้ ไม่ว่าจะอะไรเกิดขึ้น เรามีอาหารกินเสมอ การกินอาหาร ที่หลากหลาย ทำให้ได้สารอาหารครบถ้วนสุขภาพจะแข็งแรง”